

Delen, deelnemen en mededelen

De netwerkstrategie van Rotterdam Vakmanstad

↘ HENK OOSTERLING

Er wordt wat afgebabbeld over participatie. Het accent ligt daarbij op dat ene toverwoord: burgerschap. Het is echter goed te beseffen dat een burger vóór alles een bewoner is, en dat bewoners uiteindelijk gewone mensen zijn die hun leven zo zinvol mogelijk proberen te leiden. Burger ben je pas in het perspectief van de openbaarheid: hoe gedraag ik me buiten de deur? Het is geruststellend te beseffen dat al deze wezens slechts bestaan bij gratie van de relaties die ze met anderen onderhouden. Zonder relaties valt er niet veel te beleven. Als we die relaties doorvertalen naar het burgerschapsjargon, dan snappen we dat ieder individu allereerst een knooppunt is in netwerken: gezin, familie, school, werk, vrije tijd, sport... Al die instituties en organisaties kunnen dynamisch worden opgevat als pulserende netwerken die als vangnet of trampoline voor hun deelnemers fungeren. Kijken we vanuit dit perspectief naar de dagbesteding van een gemiddelde volwassene, dan beweegt deze zich in de loop van 24 uren van netwerk naar netwerk.

Het hele leven kan eigenlijk worden gezien als een opschaling van netwerken: je wordt klein en hulpeloos geboren in een klein netwerkje dat het gezin heet. Je mag hopen dat dit intact is. Vanaf het moment dat familie, vrienden en kennissen de boreling komen bewonderen, begint het opschalen. Via oppas, kinderdagverblijf, school, sportclubs en stages belanden jongvolwassenen, die dan al digitaal globaal zijn verknoot, in allerlei netwerken op de arbeidsmarkt waar ze tot rond hun vijftigste jaar een optimaal netwerk kunnen ontwikkelen. Daarna neemt die opschaling gestaag af, en na hun pensionering en de vroegtijdige dood van partners belanden velen weer in de uitgangspositie: alleen zonder netwerken, overgeleverd aan de zorg van anderen.

CULTUUR EN PARTICIPATIE: URBAN CULTURE EN INTERCULTURALITEIT

Participatie bestaat bij gratie van deze fysieke infrastructuur. Maar het vergt vaardigheden om te kunnen participeren. Dat vergt de inbedding in een cultuur, met als basis een gemeenschappelijke taal. Cultuur is wat wordt doorgegeven aan de volgende generaties. Op kleine schaal in het gezin, maar op macroschaal in instituties in de vorm van wetenschappelijke inzichten, technologische verworvenheden, rechtsgevoel, maar fysiek ook in de vorm van cultureel erfgoed zoals kathedralen, kunstwerken en natuur. Duurzaamheid is inherent aan deze culturele overdracht.

Deze cultuuroverdracht vergt een gerichte opvoeding en vorming. Vanaf het begin van de 19^e eeuw hebben burgers stelselmatig aan hun kinderen geschaafd om hen te modelleren naar het moderne Bildungsideaal. Via de in het reguliere onderwijs beoogde geletterdheid vindt dit schuur- en schaafwerk plaats. Maar tegelijkertijd leren we onze kinderen ook zich te gedragen. Normaal, bij voorkeur. Door stelselmatig alledaagse gedragingen te normaliseren, worden kinderen opgevoed en jongeren gevormd om in het volwassen leven te kunnen participeren.

De Franse filosoof Michel Foucault vat de productie van gecultiveerde burgers – zij die meedoen in het maatschappelijk verkeer – op als een disciplineringsproces. Deze disciplineringsproces is integraal en vindt overal plaats, ook al hebben we het vaak niet door: in de opvoeding, in het onderwijs, op de werkvloer en in netwerken van resocialiserende en therapeutische praktijken – van gevangenis tot de kliniek – worden vanaf het midden van de 19^e eeuw lichamen ‘volgzaam’ gemaakt om goed te participeren. Foucault heeft deze ‘biopolitieke’ productie, die zich tussen zuigelingenzorg en verzorgingstehuis afspeelt, minutieus beschreven.¹

Volgzaamheid kweken betekent echter niet monddood maken. Integendeel. Want juist in hun kritisch vermogen zijn individuen schatplichtig aan het ideaal van modern burgerschap. Op het eerste gezicht lijkt met deze grootschalige disciplineringsproces dus niets mis. Tenslotte wordt er voor de mensen gezorgd, leren ze zich te gedragen en kunnen ze voor zichzelf opkomen. Maar toch ligt het allemaal iets ingewikkelder. Foucault laat namelijk zien dat deze collectieve disciplineringsproces tevens een normaliseringsproces is die slechts één participatiemodel, en daarmee één cultuur, als ‘normaal’ erkent en waardeert. Alles draait om de reproductie van de volgende norm: de westerse, redelijke, blanke, volwassen, gezonde, rechtschapen, werkende, heteroseksuele, getrouwde, monogame, kinderen producerende man.²

Tenminste, tot aan de jaren zestig van de vorige eeuw. Zich verzettend tegen deze homogene norm eisen de schaduwposities ervan vanaf dat tijdsgewricht hun letterlijke ab-normaliteit op als positieve identiteit: zwarten, derdewereld- en dierenactivisten,

jongeren, werkschuwen, BOM-moeders, overspeligen, psychiatrische patiënten, homoseksuelen en vrouwen. De emancipatie van deze groepen lijkt voltooid, ook al hebben we regelmatig te maken met een terugval. Dat maakt dat door de globalisering en het consumptieve hyperkapitalisme het emancipatoire individualisme verandert in een consumptief hyperindividualisme. Iedereen kan zich alles aanmeten. *Brands*, design en *fashion* bieden een keur van leefstijlen aan op de markt der identiteiten. De excessieve overvloed van producten waaruit kan worden gekozen suggereert een tot op dat moment ongekende keuzevrijheid. Juist door deze immense keuzevrijheid, die iedere echte beslissing overbodig maakt, is in het postmoderne hyperindividualisme van de jaren negentig individualiteit gereduceerd tot lifestyleconsumptie. Meedoen betekent mee consumeren, dat wil zeggen shoppen.

Cultureel burgerschap brengt participatie en cultuur samen. Subcultuur, jongerencultuur, tegencultuur, mainstream, hoge cultuur, lage cultuur, volkscultuur, straatcultuur en beeldcultuur, dit alles balt zich samen in het begrip waarmee het cultuurdiscours zich de afgelopen decennia heeft herijkt: *urban culture*. Deze cultuur focust meestal op jongeren, met hun op brands geënte leefstijlen en bijhorende uitgaansleven. Voor cultureel burgerschap is participatie samen te vatten in drie onderling samenhangende begrippen: delen, mededelen en deelnemen. Het gaat om zinvolle interacties. Om activiteiten die relaties versterken. Robert Putnam noemt dat in *Bowling Alone* (2000) 'binding' en 'bridging'. Juist die nadruk op het tussen, op publieke interacties en op relationaliteit, rechtvaardigt de stelling dat onze huidige West-Europese stadscultuur niet langer multicultureel maar intercultureel is. Hedendaags cultureel burgerschap geeft zich reken-schap van wat er tussen culturen gebeurt. Interculturaliteit focust op overdracht en uitwisseling, op interactie en transformatie, zoals in *fusion cooking* en wereldmuziek. Dit 'tussen' is in fysieke zin het publieke domein. Het is in de openbare ruimte dat culturen zich tot elkaar verhouden. Deze verhouding wordt doelwit van beleid.

Wat hier wordt gecultiveerd, zijn hybride verbindingen. Dit slaat niet alleen op de dubbele paspoorten van vele stadsbewoners, maar ook op de transportmiddelen waarmee we ons door de openbare ruimte spoeden. Cultivering van deze mediale verbindingen is van groter belang dan het krampachtige behoud van een illusoire puurheid. Belangrijker dan geforceerde identiteit is soepele hybriditeit. Het gaat in een urbane cultuur niet langer om het disciplineren van individuen met het oog op een identaire eenheid, maar om een gecultiveerde omgang met verschillen met het oog op een dynamische samenhang.

INTEGRALE GEBIEDSONTWIKKELING ALS SAMENLEVINGSOPBOUW

Laten we van deze cultuurromspannende, globale schaal eens afdalen naar de fijnmazigheid van de lokale schaal. Wat betekent dit alles voor stadsontwikkeling en sa-

menlevingsopbouw? Opent dit het zicht op een 21^e-eeuwse emancipatie waarin het culturele bewustzijn van burgers wordt herijkt, er weer ruimte komt voor daadwerkelijke keuzes en er een nieuwe gemeenschapszin wordt opgetuigd, voorbij de disciplinerende Foucault? Deze vragen worden ingegeven door de grote uitdagingen waar we voor staan: naast toenemende politieke onbestuurbaarheid en sociaal-culturele fragmentatie ook een klimaatcrisis, een kredietcrisis, een monetaire chaos en politieke onverschilligheid. Tegen deze achtergrond blijkt beschaving flinterdun, getuige de excessieve zelfverrijking van de goedgesitueerde CEO's en CFO's, de manageriale desinteresse van het 'human resource management', de ongebreidelde overconsumptie van westerse individuen en de volstrekte onverschilligheid ten aanzien van reële klimaatbeheersing van overheden en nog heel veel bedrijven.

Wat betekent 'cultuur' op zo'n basaal, alledaags niveau? En wat betekent hierbinnen 'vrijheid'; om maar eens een heet hangijzer aan te raken? Daadwerkelijke vrijheid vereist in ieder geval het vaststellen van de schaal waarop iemand verantwoordelijk wil en kan zijn voor zijn (wan)daden. In emancipatoir opzicht is dat altijd als autonomie aangeduid: zelfbepaling. Deze is echter slechts geloofwaardig als deze ook met verantwoordelijkheid gepaard gaat. Dit zou je het ethische aspect van cultuur kunnen noemen. Maar in een wereld die uitsluitend in termen van risicomanagement denkt, is verantwoordelijkheid ingeruild voor aansprakelijkheid: we schatten in wat er in de nabije toekomst fout kan gaan en verzekeren ons daar bij voorbaat tegen. Onze gedachten zijn allereerst op de toekomst gericht, zodat we geen oog hebben voor wat er zich vlak voor ons in het hier en nu afspeelt.

Tegen deze achtergrond worden we uitgedaagd om participatie te schetsen vanuit een basale, integrale cultuuropvatting, die vervolgens moet worden ingeweven in fysieke, economische en sociale verbanden, wil ze van belang zijn voor het grootstedelijk beleid. Zeker als we beseffen dat de vier pijlers van integrale gebiedsontwikkeling van wijken en buurten de volgende zijn: fysiek (bouwen), economisch (werk), sociaal (school, zorg, welzijn) en cultuur. Cultuur komt er vaak bekaaid vanaf omdat zij inmiddels zo vanzelfsprekend is dat het meer een onzichtbare onderlegger is dan een pijler. Net als woningen (fysiek) vergt cultuur echter voortdurend onderhoud. Achterstallig onderhoud kan zich op den duur wreken in de vorm van sociaal isolement of agressieve onverschilligheid tussen groepen bewoners.

21^E-EEUWS VAKMANSCHAP: FYSIEK, SOCIAAL EN MENTAAL

Geen slaaf zijn maar meester worden: het zou een emancipatoire vertaling van deze gedachte kunnen zijn. Dit meesterschap is verdisconteerd in het westerse beschavingsideaal: het autonome individu wil meester over zichzelf zijn. In cultureel-economisch perspectief is vakmanschap meesterschap. Vakmanschap duidt strikt geno-

men op een professionele uitoefening van een ambacht of vak binnen een bepaalde branche. Het sluit aan op een vaktraditie waarin kennis en kunde van generatie op generatie worden doorgegeven. Naast vakkundige beheersing van materialen en materie – het medium – leeft vakmanschap ook van de culturele ambitie om nog beter te worden. Een naaister spiegelt zich aan een modiste die een couturier bewondert. Overdracht gebeurt binnen een specifieke pedagogische structuur. Ooit was dat een meester-gezelstructuur. Ons woord ‘gezellig’ geeft dat nog aan: zij die samen in een ‘zaal’ zitten. De academische wereld koestert dit ideaal nog in zijn terminologie: bachelors en masters. Denken is misschien toch wel een vak.

Vakmanschap kent ook een economische impuls: ondernemerschap ‘*goes with the trade*’. Dit veronderstelt een aantal *soft skills*: sociaal-communicatieve skills om met collega’s en klanten om te gaan, maar ook mentale skills zoals concentratie en aandacht voor kwaliteit, dat wil zeggen smaak. Een timmermansoog, een neus voor goede wijn, Fingerspitzengefühl of groene vingers zijn daar uitdrukkingen van. In deze brede zin duidt vakmanschap op een existentiële basishouding die nagenoeg universeel is. In *De ambachtsman. De mens als maker* (2008) beschrijft Richard Sennett deze mentale aspecten van het vakmanschap. Hij analyseert het vakmanschap van de cellist, de glasblazer en de computerprogrammeur. Hun kennis valt samen met kunde: materieel bewustzijn. Dat de laatste paragraaf van zijn boek de titel *Ethiek. Trots op je werk* draagt, wijst op de sociale en mentale grondstructuur van het hedendaagse vakmanschap: vakmanschap als levenshouding, vakmanschap als levenskunst.

Zo’n brede opvatting van vakmanschap leent zich voor een vertaling naar andere levensdomeinen. Niet alleen economisch, maar ook sportief en artistiek, zelfs wetenschappelijk.³ Onder de invalshoek van breed vakmanschap wordt het zicht geopend op aspecten van de urban culture die door een te exclusieve en elitaire opvatting van cultuur aan de blik worden onttrokken. Plotseling bieden zogenaamde *urban sports* interessante aanknopingspunten voor participatiemodellen vanuit de vorming van culturele skills. Neem de subcultuur van skaters. Wat op het eerste gezicht lijkt op een stelletje baldadige kwajongens die de straat met hun skates en skateboards zo terroriseren dat een repressieve aanpak voor de hand ligt, wordt nu plotseling een groep vaklieden die via hun medium – skates en halfpipes – hun fysieke grenzen verkennen. Ze leren elkaar technieken, wisselen onderling kennis en kunde uit en streven naar perfectie. Publieke performance op een podium is onontbeerlijk. Dat geldt ook voor breakdancers, *scooterpimpers* en *freerunners*. Hen serieus nemen in wat ze kunnen en willen, is het begin van cultureel burgerschap. De positieve uitdaging aan deze jongeren is te laten zien wat ze kunnen. Talentontwikkeling en culturele participatie beginnen bij een drietal vragen: wat wil je, wat kun je en met wie ga je het doen?⁴ Skills zijn aangrijpingspunten voor verantwoordelijkheidsbesef, zelfrespect, trots en interesse.

Hieruit mogen we opmaken dat dit 21^e-eeuwse vakmanschap drie aspecten kent: een fysiek-materieel aspect dat in de omgang met een medium ligt, een sociaal-cultureel aspect waarin participatie en communicatie voorop staan, en een mentaal aspect dat zich uit in soft skills als concentratie en aandacht. Deze drieslag stemt overeen met de definitie van de Wereldgezondheidsorganisatie: die definieert gezondheid als een toestand van lichamelijk, sociaal en geestelijk welbevinden. Naast gezonde verhoudingen genereert de bevordering van skills ook 'cultureel kapitaal'. Richard Florida's befaamde boek *The Rise of the Creative Class* (2002) was lange tijd het handboek voor beleidsmakers.

In zijn sociologische analyse van de voorwaarden voor een creatieve industrie draait het weliswaar om de toplaag van grootstedelijke creatievelingen – kunstenaars, designers, architecten, fotografen, cateraars, modeontwerpers – maar een stadscultuur is evenzeer gebaat bij de ontwikkeling van laagdrempelige creativiteit. Wil deze investering doorwerken in de wijken, dan zijn nieuwe cultuurtrajecten vereist, zoals het door de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR) ontwikkelde schoolproject 'Ieder kind een instrument'. Educatie van, communicatie met en participatie door jongeren sluiten naadloos aan bij een breed spectrum van culturele trajecten, waarvan talentscouting en -ontwikkeling de sluitstukken vormen. De door Florida beoogde 'verdieping' van het creatieve-industriebegrip staat in Rotterdam letterlijk in de kinderschoenen. Florida onderkent dit zelf ook: 'Creativiteit in de wereld beperkt zich niet tot de Creatieve Klasse (...) Ik ben er heilig van overtuigd dat de sleutel tot het verbeteren van het overgrote deel van onderbetaalde, deels werkloze en misdeelde mensen niet in socialedienstprogramma's of parttime baantjes zit (...) maar in het aftappen van de creativiteit van deze mensen'. Investeren in cultuur aan de basis van de samenleving is investeren in een gezonde en duurzame stadscultuur, doordat creativiteit en verantwoordelijkheid, culturele skills en arbeidsethos elkaar versterken.

ROTTERDAM VAKMANSTAD/SKILLCITY: URBANE INTERESSE

Deze basale cultuuropvatting zit ingebed in een politiek-filosofische visie die ik in 2004 aan de stad presenteerde en die in de jaren daarna door wooncorporaties en beleidsmakers is overgenomen als blauwdruk voor de renovatie van Rotterdam-Zuid onder de naam 'Pact op Zuid'. Dit project is, met het oog op het bovengenoemde vakmanschap en de noodzaak om in Rotterdam tussen de werkstad en de cultuurstad de specifieke groep jongeren met hun kwaliteiten en wier ouders doorgaans voor de haven en het werk naar Nederland zijn getrokken te bedienen, 'Rotterdam Vakmanstad/Skillcity' (RVS) genoemd. Deze stadsvisie laat zich inspireren door het gedachtegoed van Hannah Arendt, Michel Foucault, Gilles Deleuze en Félix Guattari.⁵

In deze filosofieën is een individu geen fundament maar, zoals hierboven al is aangegeven, een knooppunt: ieder mens is gepositioneerd en komt pas tot zijn recht in netwerken. In deze visie wordt de samenleving niet opgevat als een piramidale organisatie, maar als een gelaagd weefsel van dynamische netwerken. Haakbaarheid is belangrijker dan maakbaarheid. RVS richt zich op wat er tussen mensen gebeurt om dat wat zich in mensen afspeelt betekenis en richting te geven. Kortom, zij richt zich op delen en mededelen als basis van deelnemen. In haar strategie staan niet identiteiten van culturen voorop, maar de relaties ertussen. Skills, dat wil zeggen de gestilleerde en kwalitatieve omgang met een medium, zijn uitdrukkingen van deze relaties.

In een grootstedelijke cultuuropvatting wordt het publieke domein zo een relationeel veld: interacties, *interfaces*. De cruciale sociale waarde van deze politiek-filosofische visie is interesse. Dit betekent letterlijk het zijn (esse) van het tussen (inter). Maar dit geïnteresseerd samenleven staat helaas haaks op de angstsamenleving waardoor we sinds 2001 volledig zijn opgeslokt. Een samenleving die op angst drijft, is een samenleving die voortdurend anticipeert op mogelijke gevaren. Daarin wordt verantwoordelijkheid vertaald als aansprakelijkheid. Zij doet alles om deze risico's van te voren in te dekken en sluit iedere openheid uit. Interesse staat haaks op angst.

Interesse heeft echter oog voor de mogelijkheden die in het hier en nu besloten liggen. Interesse is een open attitude, gebaseerd op zelfvertrouwen. Interesse is ook de grondstructuur voor leergierigheid en derhalve de motor van vakmanschap. Een terugkoppeling naar Florida's kapitalisering van cultuur wordt mogelijk als we beseffen dat interesse ten grondslag ligt aan 'sociaal kapitaal': 'Verwijst fysiek kapitaal naar fysieke objecten en menselijk kapitaal naar de eigenschappen van individuen, dan verwijst sociaal kapitaal naar verbindingen tussen individuen, sociale netwerken en normen als wederkerigheid en geloofwaardigheid die daaruit voortkomen'. Zoals gezegd, het gaat Robert Putnam in *Bowling Alone. The Collapse of the American Community* (2000) om binding en bridging: het versterken van netwerken naar binnen en het openen en opschalen van netwerken naar buiten.

Hier moeten we even een moeilijke *move* maken: naar de mediasamenleving. Media zijn de concrete gestalten van sociale kapitaal. Natuurlijk sociale media, maar in feite alle media, ook auto's, computers, alle technologie. '*The medium is the message*', stelde Marshal McLuhan reeds in 1964. Media zijn als 'middel' en 'midden' de boodschap: zij genereren sociaal kapitaal. Facebook is daarvan een globale exponent, maar ook Wikileaks. Een kritische, verantwoorde omgang met veelsoortige media – communicatiemedia, transportmiddelen, sportieve, artistieke en sociale media – vormt de basis van 21^e-eeuws vakmanschap. Daarin wordt cultureel bewustzijn economisch, politiek, sociaal, esthetisch en ethisch verankerd. Versterking van individuen en groe-

pen vergt dus investeringen in de netwerken en de mediale verbindingen waarin ze zitten ingebed. Maar even belangrijk, zo niet belangrijker is het om deze netwerken steeds verder uit te breiden en op te schalen. Zo kunnen netwerken voor sommigen als vangnet fungeren, voor anderen als trampoline. Wil je een individu empoweren, dan moet je zijn netwerk versterken.

Rotterdam Vakmanstad/Skillcity is een integrale visie op de Rotterdamse samenleving. De stad loopt, net als andere grote steden, vast door sociaal-economische en sociaal-culturele fricties. Samen met maatschappelijke partners – wooncorporaties, onderwijs- en zorginstellingen, buurtbewoners, welzijnswerkers, kunstenaars – implementeert RVS in de sociaal-economisch zwakkere wijken en buurten van Rotterdam-Zuid participatieprojecten in het kader van het overkoepelende, tienjarige renovatieproject Pact op Zuid.⁶ Zij heeft vier kernconcepten die als selectiecriteria voor operationele trajecten fungeren: naast integraliteit, duurzaamheid en interculturaliteit ook het verbrede begrip van vakmanschap. Zij faciliteert de ontwikkeling van jongeren van vier tot achttien jaar door naast de school allerlei versterkende structuren te ontwikkelen.

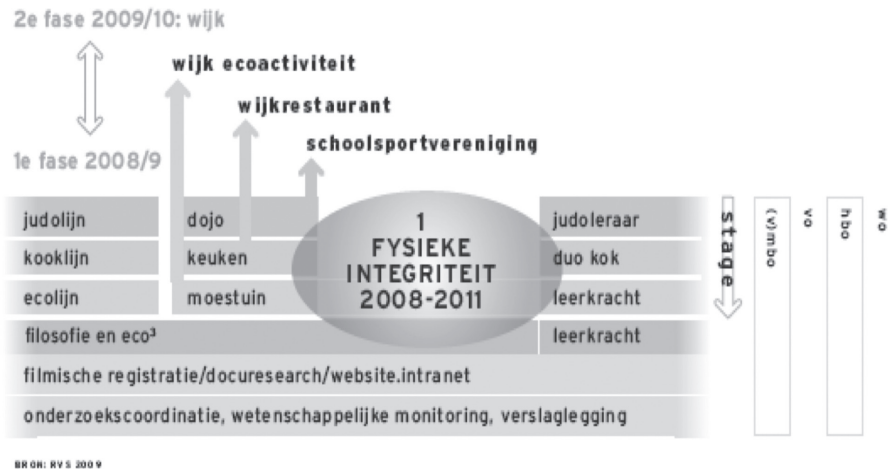
RVS werkt op drie elkaar opvolgende interactievelden: interactieveld 1 (school: 4-12 jaar), interactieveld 2 (wijk: 10-14 jaar), interactieveld 3 (markt: 14-18 jaar). De fysieke plekken die ze initieert, zijn de keuken en tuinen rond de school, het Vakhuis in de wijk en de Vakwerf in de deelgemeente. Het eerste interactieveld Fysieke Integriteit is nu volledig doorgewerkt en wordt nu in eerdere wijken toegepast (2008-2011). De komende drie jaar wordt het Vakhuis, een soort nieuw buurthuis met ander jongerenwerk, uitgerold (2012-2015). En in het verlengde hiervan wordt met bedrijven en middelbare beroepsopleidingen (MBO) de Vakwerf ontwikkeld.⁷

FYSIEKE INTEGRITEIT: GESCHAALDE VERANTWOORDELIJKHEID

Dit jaar sloot RVS een meerjarig en wetenschappelijk gemonitord project af op het eerste interactieveld in de op drie na moeilijkste wijk van Nederland: de wijk Bloemhof in Rotterdam-Zuid, die onder de deelgemeente Feijenoord valt. Bloemhof suggereert veel groen, maar de wijk is grotendeels versteend. In deze 'krachtwijk' wonen zeer veel 'allochtonen': zij die van andere (allo) grond (chthonos) komen. In het noordwestelijke deel van de wijk hebben de buurtbewoners grotendeels Turkse roots. Bij hen thuis, op straat en in de winkels wordt doorgaans Turks gesproken. Meer dan een vierde deel van de bewoners van deze buurt leeft onder de armoedegrens. Er zijn veel spanningen in deze buurt vol werklozen. Kortom, het is een wijk met nogal wat problemen.

In deze buurt staan drie basisscholen, waaronder de openbare basisschool Bloemhof. Deze Brede School⁸ heeft twee locaties, één midden in de buurt en één aan de rand

van de wijk. De school herbergt circa 300 leerlingen waarvan, gegeven de bevolkings-samenstelling van de wijk, 98% een allochtone achtergrond heeft. Een zeer groot deel van de leerlingen komt uit een meervoudig problematische thuishouding. In 2008 wordt in de zes uur extra die aan het curriculum van deze Brede School wordt toe-gevoegd een RVS-project gestart onder de noemer 'Fysieke Integriteit'. De inzet is de circa 300 leerlingen⁹ beter in hun vel te doen zitten. Een doorvertaling van de 19^e-eeuwse geletterdheid in *media literacy* heeft al in de voorgaande jaren plaatsgevon-den. Ook wordt er binnen het reguliere curriculum al samengewerkt met kunstenaars en musici van de eerder genoemde SKVR.

Het project Fysieke Integriteit voegt daaraan het element van *eco literacy* of ecowijshoud toe. De vier kernbegrippen van RVS worden als volgt ingezet. Het gaat om een integrale aanpak waarbij de potentiële talenten van leerlingen fysiek, sociaal en mentaal worden aangeboord door hen, met het oog op duurzaamheid en uitgaande van de vele culturen die deze school bevolken, op vier trajecten skills aan te bieden. Een sporttraject: ze krij-gen allemaal judoles. Een kooktraject: tussen de middag eten ze allemaal in de centrale schoolkeuken die in een samenwerking van schooldienst en wooncorporatie is ontwik-keld. Daar krijgen ze vier keer per week een warme tweeganglunch met vlees (halal), verse groenten en vers fruit. Het gezamenlijk eten wordt onderbouwd door smaak- en kooklessen. Een tuintraject: ze verbouwen een deel van hun groenten en fruit in de vier tuinen in de wijk die in een samenwerking tussen de (deel)gemeente en wooncorporatie

Vestia zijn aangelegd. In de keukentuin worden zonnepanelen, een windmolen en een serre geplaatst. De tuinen zijn ook de uitvalsbasis voor natuur- en milieueducatielessen. En ten slotte een filosofietraject: de drie hoogste klassen krijgen filosofielessen die in de loop van het project worden uitgebouwd naar ecosofielessen, een combinatie van filosofie, natuur- en milieueducatie en maatschappijleer. De skills die zij aanleren zijn judo, koken, proeven, verbouwen, luisteren, argumenteren en denken.

	Judolijn	Kooklijn	Ecolijn	Filosofielijn
Inzet	Reguleren agressie	Tegengaan obesitas	Ombuigen wegwerpcultuur	Stroomlijnen denken
	Motorisch evenwicht	Voeding- balans	Ecologisch zorgbesef	Reflexieve ervaring
	Energiebalans	Smaak- ontwikkeling	Cyclische ervaring	Kritische zelfreflectie
Mentaal	Concentratie: afzien	Aandacht: overzien	Voeling: zien	Visie: inzien
Sociaal	Wederzijds respect	Wederzijdse hulp	Vitale solid(ar)iteit	Communicatie
Fysiek	Fysieke sensibiliteit Beproeven	Smaak- sensibiliteit Proeven	Aarding Groene vingers	Gemeen- schapszin (con)tact
Integraal	Herkennen Respectcultuur	Erkennen Zorgcultuur	Beseffen Interdepen- dentie	Doorzien Interesse

De achterliggende idee is dat leerlingen hun draai vinden in een van deze skills, daardoor positief gemotiveerd zijn om verantwoordelijkheid te dragen op die specifieke schaal voor wat zij doen, om zo inzicht krijgen in de effecten van hun gedrag op anderen. De inzet van het project is dus het integraal ontwikkelen van eco-sociaal besef – het individu is een functie van relaties – met een interculturele dimensie – alle vormen van eten uit de hele wereld komen aan bod – gebaseerd op de ontplooiing van allerlei soorten skills.

Uiteindelijk draait het om een ecowijsheid die haar beslag krijgt in het inzicht in wat de energiehuishouding van een 'systeem' – van het gezin tot de wereld – precies in-

houdt. De energie die nodig is voor het judo waarin de leerlingen samen hun skill ontwikkelen, komt van het eten dat gezonde ingrediënten bevat en dat wordt verbouwd in de tuinen. Leerlingen beseffen wat de investering in hun dagelijks voedsel is – zorg om het te verbouwen, zorg om het klaar te maken – en snappen hoe energie zich ontplooit: van het judoën tot de zonnepanelen. De filosofie-/ecosofielessen richten zich op het aanbrengen van mentale skills en het inzicht tussen de verschillende elementen.

Deze activiteiten op school worden aangehaakt op grotere netwerken. Leerlingen kunnen snuffelstages doen bij bedrijven en organisaties. Moeders ondersteunen het proces door groepen te begeleiden, uit te serveren, te koken. Deze ouders worden tegelijkertijd geïnformeerd over gezond eten. Van alle onderwijssoorten – VMBO, MBO, HBO en Universiteit – zijn stagiairs aan de trajecten verbonden zodat leerlingen rolmodellen krijgen en de studenten zien hoe het er op deze school aan toegaat. Een economisch doel is de verzelfstandiging van de keuken tot een catering-service en een wijkrestaurant, zodat de moeders daar een deel van hun inkomsten uit kunnen halen. Op deze wijze wordt in een opschaling en verbreding met het project Fysieke Integriteit een samenlevingsopbouw beoogd, door een integrale aanpak die zich laat voeden door een basale cultuuropvatting die breed vakmanschap als uitgangspunt neemt.

Dit driejarig project is wetenschappelijk gemonitord op drie aspecten: fysiek (worden de leerlingen soepeler?), sociaal-emotioneel (worden ze socialer?) en cognitief (worden ze slimmer?). Uit de eindmeting (2011) blijkt dat de leerlingen in drie jaar tijd in vergelijking met controlescholen sociaal-emotioneel een enorme sprong hebben gemaakt. Hun gemiddelde CITO-scores, maatgevend voor het vervolgonderwijs, liggen grofweg gesproken met 537 drie punten boven het landelijk gemiddelde (534) en tien boven het Rotterdamse gemiddelde (527).

Denken en doen staan in de visie van RVS niet los van elkaar. Het is echter niet zo dat filosofische concepten 'in de praktijk' worden gebracht. Het gaat er veel meer om een cyclisch reflectieve strategie te operationaliseren, waarin ieder, luisterend naar wat deelnemers mededelen, daadwerkelijk iets kan en wil bijdragen. Het is dus geen top-downbenadering noch een bottom-upaanpak. Deze piramidale metafoer schiet tekort om de geschaalde werkwijze in beeld te krijgen die RVS hanteert. Als er al een metafoer kan worden gebruikt, dan is het die van geschaalde netwerken die elkaar verlapen, en het is precies in die overlap dat interesse mensen verbindt.

Over de auteur

Henk Oosterling doceert filosofie voor Mens en Cultuur aan de Faculteit Wijsbegeerte van de Erasmus Universiteit in Rotterdam.

NOTEN

- 1 Zie o.a.: Michel Foucault, *Discipline, Toezicht en Straf. De geboorte van de gevangenis*. HUG, Groningen 1989.
- 2 Zie: Henk Oosterling, *De opstand van het lichaam. Over zelfervaring en verzet bij Foucault en Bataille*. SUA, Amsterdam 1989, p. 139.
- 3 Matthieu Weggeman, *Leidinggeven aan professionals? Niet doen! Over kenniswerkers, vakmanschap en innovatie*. Scriptum, Schiedam 2007
- 4 Rotterdam Vakmanstad heeft deze projecten in 2007/2008 uitgevoerd met straatgroepen waarna er door de VPRO een *Tegenlicht*-aflevering aan is gewijd. Zie: www.vpro.nl/programma/tegenlicht/afleveringen/40208985
- 5 Voor een grondige systematische uitwerking zie: Henk Oosterling, *Woorden als daden . Rotterdam Vakmanstad/ Skillcity 2007-2009*. Jap Sam Books, Heiningen 2009, pp. 222-306.
- 6 Zie: www.pactopzuid.info. Inmiddels heet dit samenwerkingsverband Kwaliteitssprong Zuid. Zie: <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2011/09/19/kwaliteitssprong-zet-rotterdam-zuid-in-de-lift.html>
- 7 Zie verder: www.vakmanstad.nl. In september 2012 zullen er bij Jap Sam Books een tweetal nieuwe publicaties uitkomen: de wetenschappelijke evaluatie *Wat heet lichamelijke opvoeding?* en *Doendenken*.
- 8 Brede scholen zijn ooit ontstaan uit lokale initiatieven. Werkende ouders vroegen eerst om naschoolse activiteiten. Maar deze zijn uitgegroeid tot een gedifferentieerd voorzieningenpakket van wijk- en dagarrangementen. Daarbij ligt nu eens het accent op culturele vorming, dan weer op de versterking van de fysieke conditie, zoals in het Lekker Fit programma van dienst Sport & Recreatie. Programma's als De Gezonde School van de Gemeentelijke Gezondheidsdienst bieden een omvattend kader voor deze ingrepen.
- 9 Het leerlingenaantal is door de activiteiten van Fysieke Integriteit in 2009 van 200 naar 300 leerlingen gestegen.

